

Žemaičių kultūrinių internetinių leidinių ištakos

Danutė MUKIENĖ

Dr. Nerutė Stanislava Kligienė (1944–2011) apie 2005-uosius metus. D. Mukienės nuotrauka

2026-aisiais sukanka 15 metų, kaip tragiškai žuvo viena pirmųjų ir žymiausių lietuviškų internetinių, elektroninių kultūros leidinių projektų kūrėjų, vadovių ir jų įgyvendintojų – dr. Nerutė Stanislava Kligienė. Prisiminimai apie ją mus nukelia ir į žemaičių skaitmeninių, elektroninių kultūros leidinių kūrimo ištakas. Ši publikacija – apie jas.

Lietuvos kultūros įstaigų, organizacijų, tarp jų ir atminties institucijų, internetinės leidybos pradžia reikėtų laikyti 1995–1997 metus, kai Lietuvoje elektroninės leidybos srityje pradedančios specializuotis privačios įmonės ieškojo patrauklios infor-

macijos šaltinių bei tiekėjų. Šiame etape minėtos verslo firmos savo reprezentacinėse internetinėse svetainėse dažniausiai nemokamai sukurdamo atskirus puslapius, skirtus kultūros įstaigoms, panaudodamos jų pateiktą tekstinę ir iliustracinę medžiagą. Verslo firmai tai buvo jos darbo reklama, o kultūros įstaigoms – pirmoji galimybė apie save pranešti Interneto vartotojams, pasireklamuoti. Taigi, taip bendradarbiaudamos abi pusės turėjo naudos.

Šis elektroninės leidybos etapas buvo gana trumpas, anais metais sukurtų internetinių svetainių, kultūros įstaigoms skirtų puslapių Internetė dabar jau nebeįmanoma aptikti.

Pirmosios oficialios kultūros įstaigų ir organizacijų informacinės internetinės svetainės Lietuvoje pradėtos kurti 1996–1998 metais. Žemaitijoje ir kituose Lietuvos regionuose veikiančios visuomeninės kultūros organizacijos, valstybinės įstaigos, jų padaliniai tada savo internetinių leidinių dar neturėjo.

1995 m. istorijos, kultūros ir švietimo žurnalo „Žemaičių žemė“ redakcija iš Palangos, buvo perkelta į Vilnių, nes ten gyventi persikėlė leidinio redaktorė (šio straipsnio autorė). po dviejų metų Vilniuje žurnalo „Žemaičių žemė“ redakcijos bazėje buvo įkurtas Žemaičių kultūros draugijos informacinis kultūros centras (2004 m. jis reorganizuotas ir tapo Regionų kultūrinių iniciatyvų centru (RKIC), kuris perėmė visas buvusias ŽKD IKC funkcijas). Šis centras veikė Adomo Jakšto gatvėje ir kai kada neoficialiai buvo vadinamas Žemaičių ambasada.

Dirbau šio centro vadove, žurnalo „Žemaičių žemė“ redaktore, sudarytoja, leidėja. Žurnalo tiražas tada svyrudavo nuo 1 iki 3 tūkst. egzempliorių, tad lėšų, gaunamų iš leidinio prenumeratos ir pardavimų, žurnalui išleisti, ypač už spaudos darbus ir popierių užmokėti, neužtekėjo. Pradėjome bendradarbiauti su 1996 m. įkurtu Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondu. Nebuvo jis turtingas, ne visada mums ir lėšų skirdavo. Fondui paskelbus programų projektų konkursus, konkurencija būdavo gana didelė, regioniniams leidiniams tada jokio prioriteto netaikydavo.

Kartą 1997 m. Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fonde bendraujant su tada jį administravusiu poetu Mykolu Karčiausku (1939–2018), šis užvedė kalbą apie naujas informacijos sklaidos galimybes: „Internetas. Gal pabandykite? Matematikos ir infor-

matikos institute veikia 1994 m. įkurta UNESCO katedra „Informatika humanitarams“ (toliau – MII UNESCO katedra, UNESCO katedra). Prof. Laimutis Telksnys, dr. Nerutė Stanislava Kligienė, būrys kitų žinomų specialistų ten darbuojasi. Ko gero, jau girdėjote apie jų sukurtą internetinę svetainę „Lietuviškos knygos metai“. Turiu šios katedros telefono numerį. Susisiekite“...

Iš pradžių nelabai supratau, kokie galėtų būti tie mūsų redakcijos ryšiai ta UNESCO katedra, kokia internetine leidyba mes galėtume užsiimti, bet, kiek labiau pasigilinus į Interneto galimybes, paaiškėjo, kad ir mūsų redakcijai laikas imtis internetinės leidybos ir kad tai įmanoma. Paskambinau į UNESCO katedrą, susitariau atvykti į susitikimą. Prof. Laimutis Telksnys (1930–2022), kaip jam buvo įprasta, ilgai kalbų nevedžiojo ir man pristatė tuo metu minėtoje katedroje jau dirbusią, elektroninę knygą apie pirmąją spausdintą lietuvišką knygą (Martyno Mažvydo „Katekizmo prasti žodžiai [...]“ kūrusią projektų vadovę N. Kligienę (1944–2011). Tą pačią dieną su ja aptarėme mūsų redakcijos ir UNESCO katedros galimo bendradarbiavimo kryptis ir formas. Sugrįžusi po šio pokalbio turėjau apie ką pamąstyti ir dėl ko su kolegomis pasitarti...

1998 m. kai kurios kultūros įstaigos, planuojančios dirbti internetinių leidinių kūrimo srityje, sulaukė geros žinios: kad ir ne itin plačiai, bet buvo paskelbtas Lietuvos kultūros paveldo tūkstantmečio virtualios internetinės parodos (portalo ALKA) <http://ALKA.mch.mii.lt> leidinių lietuvių ir anglų kalbomis konkursas, kuriame dalyvavo keletas Lietuvos atminties institucijų ir kitų kultūros įstaigų bei organizacijų. Įsijungus į šią programą, buvo sukurta arba pradėta kurti daugiau kaip 20 internetinių svetainių.

Kai pradėjome bendradarbiauti su UNESCO katedra, ji jau vykdė parengiamuosius projekto ALKA įgyvendinimo darbus. Kadangi mūsų redakcija jau turėjo sukaupusi nemažai informacijos apie Žemaitiją ir žemaičius, šio krašto muziejus, dvarus ir parkus, pamaniau, kad ir mes galėtume į tą Lietuvos kultūros paveldo pristatymo projektą įsijungti. Mums N. Kligienė pritarė. Bendradarbiaujant ir konsultuojantis su ja ir su kitais UNESCO katedros darbuotojais, sudarėme preliminarą internetinių svetainių „Žemaitija“ ir „Žemaičių muziejų ir parkų kelias“ struktūrą. Tada ŽKD IKC parengė šių leidinių projektų programas, paraiškas dėl dalinio jų finansavimo ir pateikė jas ALKA projekto progra-

mų konkurso organizatoriams. Abu mūsų projektus komisijos nariai įvertino teigiamai, dalinis finansavimas internetinių svetainių sukūrimo svarbiausiems darbams buvo skirtas. Prasidėjo darbas.

Reikėjo nemažai laiko, kad suprasčiau, kaip tos internetinės svetainės kuriamos, kokios programos tam naudojamos ir kaip su jomis reikia dirbti. Atsimenu, kartais po tokių mokslų UNESCO katedroje grįžtant į mūsų žurnalo redakciją (ŽKD IKC) atrodydavo, kad galvoje lyg koks bičių spiečius būtų įsitaisęs – viskas aplinkui ūždavo. Mokiausi ir dirbau. Pagrindinė mano konsultantė ir mokytoja šiame darbe buvo N. Kligienė, jos kolegės: kompiuterių inžinieriai Evaldas Ožeraitis, Zigmantas Kęstutis Juškevičius, Jonas Zdanevičius, vėliau į pagalbą atėjo ir keletas jų jaunųjų kolegų – Matematikos informatikos instituto doktorantai. Dauguma jų tapo mūsų redakcijos (ŽKD IKC) bendradarbiais, už darbą jiems mokėdavome pagal sudarytas autorines sutartis iš projektų įgyvendinimui skirtų lėšų.

1998-aisiais jau minėtoje „Lietuvos kultūros paveldo tūkstantmečio virtualioje parodoje“ pradėjo veikti mūsų kartu su UNESCO katedros darbuotojais sukurtos internetinės svetainės „Žemaitija“ ir „Žemaitijos muziejų ir parkų kelias“.

„Žemaitiją“ kai kas tada vadindavo elektronine Žemaitijos enciklopedija. Joje skelbiamus tekstus iliustruodavome nuotraukomis, meno kūriniiais, buvo į šią svetainę įkelta ir garso įrašų. Vėlesniais metais, E. Ožeraičiui į ją integravus jo paties sukurtą iškilų žemaičių duomenų bazę, į ją įkėlėme duomenis (biografijas, nuotraukas) apie daugiau kaip keturis tūkstančius Žemaitijos kraštą garsinančių iškilų asmenybių. Tai buvo labai aktualu, nes tada lietuviškos internetinės enciklopedijos „Wikipedia“ dar nebuvo (ji pradėjo veikti tik 2001 m.), dar neturėjome ir nepriklausomybę atkūrusioje Lietuvoje tradicine forma išleistų enciklopedijų, juo labiau jų elektroninių versijų, kuriose būtum galėjęs rasti daug informacijos apie iš Žemaitijos kilusius, joje gyvenusius arba kitaip su šiuo kraštu susijusius iškilus žmones.

Šiame leidinyje, kuris buvo panašus į internetinį portalą, pradėjome skelbti ir žurnalo „Žemaičių žemė“ elektronines versijas, 2009–2010 m. viešiuoje Akademiniame žemaičių jaunimo korporacijos „Samogitia“ leistą el. laikraštį „Samogitia“.

Dalyvaujant projekte „Alka“ buvo sukurtas ir pirmasis išsamus internetinis muziejų portalas –
(Nukelta į 20 p.)

Pirmosios Žemaičių muziejaus „Alka“ internetinės svetainės titulinio puslapio viršutinės dalies dizaino fragmentas. Dailininkės Norvyda Kligyte ir Deimantė Rybakovienė

„Žemaitijos muziejų, parkų kelias“, kuris 2004-aisiais, bendradarbiaujant su tuo metu savo oficialios informacinės svetainės neturinčiu Žemaičių dailės muziejumi, buvo reorganizuotas į Žemaičių dailės muziejaus, kurio bazėje keletą metų planuota įkurti Žemaitijos regiono kultūros-informacijos ir turizmo centrą, internetinį portalą. Vėliau, kai šis muziejus susikūrė modernesnę oficialią internetinę svetainę, „Žemaitijos muziejų ir parkų kelio“ svetainės turinys buvo integruotas į ŽKD IKC administruojamą svetainę „Žemaitija“.

Tokia buvo žemaičių kultūrinės internetinės leidybos pradžia. Na o ALKA, kad ir plačiai iš pradžių išreklamuotas projektas, dėl to, kad buvo sustabdytas jo finansavimas, tapo neužbaigtu. Taigi, tais metais buvo akivaizdu, kad visuomeninės organizacijos, valstybinės kultūros-švietimo įstaigos dar nėra pasirengusios savarankiškai, iš savo vidinių resursų kurti didelės apimties Lietuvos kultūrą, švietimą pristatančius internetinius leidinius (tam jos neturėjo nei finansinių, nei intelektualinių resursų), todėl tąsyk, netekus finansavimo, el. leidinių kūrimas daugeliu atvejų buvo nutrauktas, tad projekto ALKA internetinių svetainių projektų vykdytojai neturėjo lėšų apmokėti samdomiems tas svetaines kūrusiems specialistams už darbus (minėtus el. leidinius, tiek dizainą, tiek ir jų turinį dažniausiai kurdavo ne projektus parengusių ir dalinį finansavimą gavusių įstaigų ir organizacijų, o kitų įstaigų specialistai.

Mums (ŽKD IKC) labiau pasisekė, nes internetinė svetainė „Žemaitija“ ir portalas „Žemaitijos muziejų ir parkų kelias“ kaip atskiri internetiniai leidiniai nuo pat jų kūrimo pradžios buvo administruojami ir aktualia informacija pildomi mūsų pačių, t. y. ŽKD IKC, jėgomis. Taigi, mes šių leidinių kūrimo, plėtos darbų nenutraukėme. po to, kai šios internetinės svetainės startavo, jos toliau buvo kuriamos, plėtojamos, administruojamos jau ne UNESCO katedroje, o ŽKD IKC. Kadangi anuo

metu savo serverio neturėjome, dar nebuvo galimybės jo iš kitų nuomoti, kaip ir pradėdami kurti internetines svetaines, taip ir vėliau naudojome Matematikos ir informatikos instituto serveriu. Tada atitinkami buvo ir internetinių leidinių adresai, pvz., „Žemaitijos“ internetinis adresas buvo <http://www.samogitia/mch.mii.lt>. Už tokius sunkiai įsimenamus adresus buvome kritikuojami, bet kol kito serverio neturėjome, kitos išeities nebuvo.

2000 m. „Žemaitija“ ir kiti ŽKD IKC kuriami ir administruojami internetiniai leidiniai iš MII serverio buvo perkelti į Lietuvos dailės muziejaus (dabar Lietuvos nacionalinis dailės muziejus) serverį ir jau iš jo buvo viešinami Internete iki pat 2019 m. (tuo laikotarpiu internetinės svetainės „Žemaitija“ adresas buvo <http://www.samogitia.lt>).

Einant metams internetiniams leidiniams kurti ir viešinti mūsų naudota programinė įranga paseno, todėl 2019 m. didelė dalis internetinėje svetainėje „Žemaitija“ paskelbtos informacijos automatiškai buvo mūsų pačių jėgomis perkelta į naujai sukurtą internetinę svetainę „Žemaičių žemė“ www.zemaitiuzeme.lt. Nepavyko perkelti tik duomenis, saugomus iškilų žemaičių duomenų bazėje, nes nebuvo reikiamo suderinamumo tarp anksčiau ir dabar veikusių internetinių svetainių bei serverių programinių įrangų.

ŽKD IKC bendradarbiaujant su UNESCO katedra 1998 m., kai buvo minimos 1598 m. Lietuvoje išleistos Mikalojaus Daukšos į lietuvių kalbą išverstos Jokūbo Vujeko Postilės 400-osios metinės, portale ALKA buvo sukurtas ir internetinis leidinys „Postilei–400“ <http://www.postilla.lt>. Jis šiuo metu Internete jau nebepasiekiamas dėl svetainės ir serverių programinės įrangos nesuderinamumo.

Apie 1999-uosius metus internetinėje svetainėje „Žemaitija“ esančio turinio pagrindu, padedant UNESCO katedros „Informatika humanitaroms“ specialistams, buvo sukurta ir to paties pavadinimo elektroninė plokštelė, kurioje informacija buvo pateikiama lietuvių ir anglų kalbomis.

2002 m. bendradarbiaujant RKIC, Akademinio žemaičių jaunimo korporacijai „Samogitia“ ir Lietuvos dailės muziejui buvo sukurta didelė internetinė svetainė „Senoji lietuvių skulptūra, kryžiai ir koplytėlės“ www.tradicija.lt. Šis internetinis leidinys dėl nesuderinamumo su serverio programine įranga dabar jau nebėra atnaujinamas, tačiau, atsižvelgiant į joje viešinamos informacijos aktualumą ir didelę apimtį, Internete yra palaikomas, tad ją galima pasiekti (dabar tuo rūpinasi Lietuvos nacionalinis dailės muziejus).

1999 m. startavo ir ŽKD IKC kartu su Žemaičių muziejumi „Alka“, UNESCO katedra sukurta Žemaičių muziejaus „Alka“ pirmoji internetinė svetainė, kurioje buvo skelbiama ne tik svarbiausia informacija, bet ir viešinamas archeologo, buvusio šio muziejaus mokslinio darbuotojo, direktoriaus Vito Valatkos (1927–1977) rašytinis palikimas.

2004 m. ŽKD IKC, bendradarbiaudamas su UNESCO katedra ir Lietuvos knygnešių draugija, sukūrė internetinę svetainę „Lietuviškas žodis“ <http://www.spaudos.lt>, skirtą lietuviškos spaudos lotyniškais rašmenimis atgavimo 100-mečiui. Šioje svetainėje 2004 m. „Diemedžio“ leidyklos spaudai parengtos Benjamino Kaluškevičiaus ir Kazio Misiaus knygos „Lietuvos knygnešiai ir daraktoriai, 1864–1904“ pagrindu buvo sukurta didžiulė knygnešių ir daraktorių duomenų bazė. Ši internetinė svetainė Internete buvo palaikoma iki 2025 m. rudens, o tada, pasenus svetainės ir į ją integruotos duomenų bazės programinei įrangai, dėl kibernetinio saugumo spragų

Iki šiol Internete pasiekiamo elektroninio leidinio „Senoji lietuvių skulptūra, kryžiai ir koplytėlės = Old Lithuanian Sculpture, Crosses and Shrines“ www.tradicija.lt titulinis puslapis. Dailininkės: Norvyda Kligytė Deimantė Rybakovienė

ir neturint fizinių galimybių perkelti svetainės ir duomenų bazės turinio į kitą internetinį leidinį, www.spaudos.lt iš jį viešinusio serverio buvo pašalinta ir dabar Internete jau nebėra pasiekama.

Tas pats atsitiko ir su pirmajame elektroninės leidybos etape ŽKD IKC sukurta internetine svetaine „Lietuva–Latvija: paribio kultūra, istorija, ateitis“ www.baltu.lt.

ŽKD IKC, bendradarbiaudamas su Litanistikos tradicijų ir paveldo įprasminimo komisija, šios komisijos gyvavimo pradžioje buvo sukūrusi jos oficialią informacinę svetainę www.lituanistika.lt. Lietuvos Respublikos Seimui priėmus nutarimą, kad Internete viešinama šios komisijos informacija turi būti administruojama ir viešinama už tai atsakingų Seimo kanceliarijos specialistų, šios internetinės svetainės turinys buvo perduotas Seimo kanceliarijai, kuri atskiro minėtos komisijos internetinio leidinio nesukūrė.

Tokie buvo ŽKD IKC (RKIC) pirmieji žingsniai elektroninės leidybos srityje. Jei paminėtus internetinius leidinius vertintume pagal šių dienų internetinės leidybos reikalavimus, daug kas nusipelnėtų kritikos, o tada tai buvo nauja ir itin aktualu. Matematikos ir informatikos institutas, jo UNESCO katedra „Informatika humanitarams“ keletą metų įvairiuose tarptautiniuose renginiuose internetinę svetainę „Žemaitija“, kitus mūsų su bendrai su MII specialistais sukurtus internetinius leidinius pristatinėdavo kaip savo. Jie buvo aukštai vertinami ir už juos UNESCO katedra būdavo apdovanojama. „Žemaitijos muziejų ir parkų kelią“ atitinkamuose savo srities tarptautiniuose renginiuose kaip gerą patirtį ne kartą demonstravo prie Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos veikiantis Kultūros paveldo departamentas. Visa tai ne tik mus, bet ir kitus Lietuvos žiniasklaidos atstovus, verslininkus motyvavo išbandyti savo jėgas tobulėjančios elektroninės leidybos srityje.